

LBRIS

We know
books

Ioan Paler

O ISTORIE A EȘECURILOR
DIN LITERATURA ROMÂNĂ

Ediția a II-a

E I K O N

București 2023

CUPRINS

Prefață.....	5
I. Sublimele eșecuri.....	19
1. <i>Tainele inimei</i> de Mihail Kogălniceanu.....	21
2. <i>Dridri</i> de Vasile Alecsandri.....	33
II. Celebrele eșecuri.....	47
1. <i>Anna</i> de Duiliu Zamfirescu.....	48
2. <i>Parada dascălilor</i> de Anton Holban.....	60
3. <i>Cartea nunții</i> de G. Călinescu.....	71
4. <i>Femei</i> de Mihail Sebastian.....	79
5. <i>Jar</i> de Liviu Rebreanu.....	86
6. <i>Huliġanii</i> de Mircea Eliade.....	95
7. <i>Logodnicul</i> de Hortensia Papadat Bengescu.....	110
8. <i>Lina</i> de Tudor Arghezi.....	121
9. <i>Mitrea Cocor</i> de Mihail Sadoveanu.....	135
10. <i>Ana Roșculeț</i> de Marin Preda.....	146
11. <i>Pasărea furtunii</i> de Petru Dumitriu.....	157
12. <i>Un om între oameni</i> de Camil Petrescu.....	164
13. <i>Pădurea nebună</i> de Zaharia Stancu.....	172
14. <i>Aventuri lirice</i> de Geo Dumitrescu.....	179
15. <i>Facerea lumii</i> de Eugen Barbu.....	187
III. Parțialele eșecuri.....	197
1. <i>Dan</i> de Al. Vlahuță.....	199
2. <i>Thalassa</i> de Al. Macedonski.....	210
3. <i>Cel din urmă Armaș</i> de Ioan Slavici.....	224

4. Schimbarea la față a României de Emil Cioran	234
5. Coborând de Paul Georgescu	245
6. Venin de mai de Ion Vinea	252
7. Racul de Al. Ivasiuc.....	258
8. Trei dinți din față de Marin Sorescu	265
IV.Indubitabilele eșecuri	273
1. Roșu, galben și albastru de Ion Minulescu	274
2. Legea trupului de Ion Agârbiceanu	284
3. Viață dublă de E. Lovinescu.....	294
4. Brațul Andromedei de Gib Mihăescu.....	309
5. Miss România de Cezar Petrescu	316
6. Lorelei de Ionel Teodoreanu.....	323
7. Sfârșitul lui Iacob Onisia de Geo Bogza	331
8. Cântece de zi și noapte de A. E. Baconsky.....	338
9. Materia și visele de M. Beniuc	346

Tainele inimei de M. Kogălniceanu

Începuturile modernizării literaturii române se leagă structural de evoluția societății noastre, de relațiile culturale și politice cu Occidentul și de emanciparea scriitorilor care au încercat să reducă rapid – uneori arzând etapele – decalajul dintre producțiile culturale autohtone și cele evolute ale țărilor ce serveau drept model pentru noi.

Ca specie nouă pentru prozatorii români, romanul, cum era și firesc, a parcurs o etapă de tatonări și experimentări, mergând de la traduceri și adaptări după producțiile occidentale până la unele încercări timide de roman original, încercări ce s-au soldat cel mai adesea cu eșecuri. Eforturile de a asimila și această specie sunt însă meritorii și demonstrează strădania autorilor de a umple golul rămas, de a depăși spiritul provincial și de a se alătura noii evoluții a literaturii europene. Câteva prejudecăți ale epocii împiedică însă pătrunderea simultană a acestei specii și la noi. De pildă, specializați pe poezie, memorii și teatru, scriitorii pașoptiști consideră romanul o specie imorală, ușuratică, stricătoare de suflet și minte. Pe de altă parte, trebuia depășită tradiția care presupunea respectarea unor canoane estetice stabilite anterior. Dar, paradoxal, așa cum s-a arătat deja, emanciparea gustului publicului și simpatia lui pentru roman s-au produs

ceva mai repede decât se așteptau literații. Și acest lucru, datorită în principal traducerilor abundente din literatura occidentală și a importurilor de romane în original. Cu cât publicul cititor agreea mai mult romanul, cu atât scriitorii îl respingeau mai vehement. Astfel, Mihail Kogălniceanu afirma în articolul-program *Introducere* din primul număr al revistei *Dacia literară* (1840) că „traducerile nu formează o literatură” și „sunt o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național”. Cu toată această reticență, curând – timid și cu eșecuri dese –, romanul se va impune cu rapiditate și nimeni nu va mai putea opri expansiunea sa neașteptată.

Așadar, încercarea unor scriitori de a scoate literatura română din anonimat și de a-i spori zestrea cu specii noi s-a soldat de cele mai multe ori cu eșecuri care, însă, nu i-au descurajat pe aceștia. Este și cazul lui Mihail Kogălniceanu, autorul romanului neterminat *Tainele inimei*, publicat în revista *Gazeta de Moldavia* din Iași, în anul 1850.

Despre cauzele care au împiedicat finalizarea cărții s-a vorbit foarte mult. Trei puncte de vedere pertinente ne-au atras atenția în mod deosebit. Criticul Nicolae Manolescu susține că autorul acestui roman nu s-a putut rupe de o tradiție autohtonă de creație, ilustrată de „specii clasice și nobile, cum ar fi epistola, memoriile, eseu”. Deci, explicația „e mai curând de natura psihologică și socială decât estetică”. Analistul Mircea Zăciu e de părere că „Mihail Kogălniceanu n-a terminat *Tainele inimei* fiindcă esențialul «dezbaterii» a fost rostit, caracterele viitorului conflict au fost și ele fixate,

întriga, fabula epică nu-l mai ispitesc”. În fine, Al. Călinescu subliniază că principala cauză a abandonării *Tainele inimei* „e de natură atât psihologică și socială cât și estetică”.

Despre fragmentul de roman rămas nu sunt prea multe de spus. El debutează în stil balzacian, fiind, în primele sale pagini, așa cum spunea Șt. Cazimir, „un tablou de moravuri putând figura sub titlul *Iașii în 1844*, asemenea schiței lui V. Alecsandri...”.

După o scurtă panoramă a Iașului de la 1849 – care se dorește o radiografie a modului de viață ieșean –, se trece, reducându-se proporțiile, la prezentarea unui loc specific capitalei Moldovei, și anume „confetăria lui Felix Barla”. Urmează prezentarea câtorva personaje (facută și ea în același stil), după care asistăm la o discuție între cinci tineri aflați în localul lui Felix Barla. Înainte de a fi pregătiți pentru acțiune, facem cunoștință cu alte trei personaje ce-și fac apariția în „confetărie”. Acțiunea lipsește însă (romanul se frânge aici), dar o presupunem virtual din discuțiile personajelor prezentate.

Kogălniceanu construiește meticulos, în stilul realismului balzacian, în care, așa cum scria și Al. Călinescu în *Biblioteca deschise* (Ed. Cartea Rom., 1986), „naratorul are, ca și la Balzac, vaste cunoștințe în mai toate domeniile, intervine autoritar în povestire, generalizează, nuanțează, își interpelează cititorul, îi «ghidează» lectura. Regăsim atât decupajul cât și ritmul specifice discursului românesc balzacian...”.

Acțiunea se petrece în 1844 iar locul de desfășurare este Iașul acelor vremuri care, ne avertizează autorul, nu

se deosebește cu nimic de orașul din 1849, momentul când naratorul își propune să înceapă desfășurarea povestirii. Iașul are însă un loc aparte, „ca toate orașele care au ambiția de a se numi capitala unei țări”, și anume Copoul „care se deosebește de toate primblările din lume”; e locul „plăcut unde se adună gloata de bogați sau de acii care vroiesc a fi crezuți de bogați...”. Spirit deschis, umblat prin lume, Kogălniceanu ține să ne informeze și despre alte locuri „asemănătoare”. Cu fină ironie, sugerează deosebiri frapante dintre Copou și aceste ținuturi (Champs-Élysées, Bois de Boulogne, Praterul și Prado). „Prin urmare și Iași, ca o capitalie, trebui și ea să aibă o primblare pentru societatea aleasă a sa”. Dar Copoul, această „spinare lată ca un șes a unui deal gol”, nu este altceva decât „un loc întins, primăvara verde, vara galbăn, toamna negru de glod, și numai iarna mai curat, adică alb fără nici un copac, fără o șose cât de ră, având ca singură varietate grămezile de gunoi ce cotigele boierești aruncă în toată ziua”. În ciuda aspectului său deplorabil, Copoul devine foarte animat după ora patru după-amiaza când „înalta aristocrație a Moldovei, boieri de baștină veche sau nouă, voinicii noștri ofițeri, damele noastre cele mai elegante...” își fac apariția în carețele lor de Viena, în „butcele din vremea lui Ipsilant”, în „drosce lipovenești” pentru a se admira, pentru a bârfi, pentru a-și exhiba invidia sau disprețul față de alți semeni.

După cum se poate lesne observa, discursul narativ este însoțit permanent de un sarcasm reținut care deconspiră detașarea superioară a autorului, dar și disprețul față de o lume

plină de parveniți, incultă și ușuratică: „...a sa frumuseță este lipsa de toate frumusețile, și tocmai aceasta face că Copoul este o primblare singură și unică în felul său între toate primblările, de la Câmpiile Elisee a Parisului până la grădina Kiselef din București”.

Un alt mijloc de a sugera diferențele frapante dintre lumea occidentală, de unde își iau românii modelele, și simulacrul de viață pariziană pe care îl afișează contemporanii săi sunt digresiunile inserate în text, care devin scurte studii socio-politice. Ele sunt presărate cu pilde moralizatoare, cu sugestii și îndrumări pozitive. Acest procedeu, de care uneori scriitorul abuzează, încearcă să certifice – prin propriile păreri – autenticitatea faptelor descrise, naratorul arogându-și statutul de erudit incontestabil. Conștient că aceste digresiuni pot deveni supărătoare, încercând inutil scriitura, autorul îi cere scuze cititorului: „Cititorii mei binevoiescă a-mi ierta acest speech”. Aceste discursuri devin scurte eseuri pe marginea discrepanțelor dintre lumea occidentală și cea ieșeană. Ele sfârșesc prin a deveni informații istorice transpuse în meditații filosofice sau pilde moralizatoare. Când unul dintre personaje aduce vorba despre deosebiri dintre națiile străine și cea în care trăiesc ei, naratorul (alias autorul) intervine cu un nou expozeu, un tur de orizont asupra evoluției popoarelor civilizate, a propășirii lor, a păstrării tradițiilor și a necesității ca fiecare nație „să nu se închidă înaintea înrăuirilor timpului, de a se mărgini în ce are, fără a se împrumuta și de la străini”. Pe alocuri, textul ia aspectul unui discurs istoric practicat

de politicianul M. Kogălniceanu: „Românii prin poziția geografică, politică, morală și etnografică, sunt datori mai mult decât orșicare altă nație de a nu rămânea străini la tot ce face gloria și puterea seculului. Mici și slabi, ei nu se pot face mari și tari decât prin civilizație, adică prin îmbunătățire intelectuală și materială a țării lor (...). Civilizația nu izgonește nicidecum ideile și năravurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și a omenirii în general (...) căci adevărata civilizație este aceea care o tragem din sânul nostru, reformând și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față.” Kogălniceanu își dă seama însă că pildele morale nedisimulate nu fac casă bună cu o specie artistică și se repliază rapid dând un exemplu semnificativ: „Când vestitul Eugène Sue au vroit a interesa clasele bogate în favorul claselor muncitoare, el n-au făcut o carte de moral, ci s-au slujit de un roman; el au scris *Tainele Parisului*”.

Folosind aceste procedee (digresiunile, dialogul permanent cu cititorul, omniprezența naratorului etc.) scriitorul instituie, de fapt, un parteneriat cu lectorul său, purtându-l părintește de mână și inițiindu-l în tainele vieții descrise. Alteori se strecoară între personajele sale și vorbește în calitate de martor, de spectator, ținând, se pare, autenticitatea, dar încălcând canoanele estetice ale romanului.

Revenind la fragmentul de roman al lui Kogălniceanu, să mai spunem că după prezentarea Copoului ca loc al întâlnirilor „aristocrației” ieșene, ne este înfățișată „confetăria” domnului Felix Barla, locul atât de iubit de orășeni. Kogălniceanu

recurge la descrierea celor mai cunoscute localuri de acest gen din Franța, Germania, Spania sau Austria. În timp ce cafenelele din aceste țări sunt populate de „mai toți locuitorii” care „spun, râd, vorbesc moral, și mai multe dăți nemoral, politică (...) literatură, anecdote” și comentează jurnalele, la Iași „cafenelele nu sunt vizitate decât de «canalie» (gloată), adică de negustori, de vataji, de câțiva scriitori, de tot ce în sfârșit nu se numără între rangurile aristocratice sau care au pretenție de aristocrație”.

Aflat pe „ulița mare”, „magazinul de bomboane” al domnului Felix Barla trece drept cel mai distins loc de acest fel din capitală. Descrierea lui este făcută în stil riguros, cu detalii de construcție și arhitectură, cu amănunte privind istoricul și evoluția localului. Biografia domnului Felix este schițată sumar, precizându-se originea sa piemonteză. El trece drept cel mai vechi cofetar din Iași, „decanul înghețatelor și părintele lisei”. Felix Barla a introdus în Moldova „biscotele, lisele, pastilele, dragelele, pralinele, marțipanele, caramellele, oranjadele, limonadele și înghețatele...”. Cu toate acestea, „ieșenii îi sunt prea puțin recunoscători”, căci majoritatea (chiar și scriitorul), sunt rău platnici și figurează cu datorii în „catalogul domnului Felix”. Portretul este și el doar schițat: „...roșu la față, cu părul cărunt, scurt, și bun ca toți oamenii din lume, cu tot tonul său răstit și cu tot catalogul său de datornici”.

Odată fixat cadrul povestirii, ne-am fi așteptat să înceapă acțiunea, dar romanul rămâne neterminat, nu înainte însă de a

ne face prezentarea câtorva personaje, construite tot în manieră balzaciană. Sunt portretizați mai întâi cinci tineri reuniți la o masă în „confetăria” lui Felix Barla. Primii trei sunt prezentați doar în latura lor morală. N. Măcărescu, avocat, este „băiat bun, prieten nefățarnic, lipit îndatoririlor sale, urmând un drum sigur și hotărât de la întoarcerea sa în țară, cu mai mult spirit decât mulți carii se socotea mai înțelepți decât dânsul, iubind a fi epigramatic, însă pururea cu gust și cu măsură”. Al doilea este un văr al lui N. Măcărescu, „studiant de umanități la Paris, care însă în loc de a-și face studiile în cărți pulberoase, preferă a le face asupra cei mai frumoase jumătăți a neamului omenesc”. Readus de tatăl său pe meleagurile Moldovei, el este pus să administreze moșia acestuia din ținutul Fălciului. În fine, al treilea era de origine franceză, fiul unui „vechi soldat al lui Napoleon”, dar se născuse la Iași “ și nu avea de franțez decât numele”. El este „băiat bun, supus de trup și de suflet nedespărțitului său prieten N.Măcărescu, el era jertfa nevinovată și răbdătoare a epigramelor, păcăliturilor și șegilor ce protectorul său îi făcea asupra maniei ce avea de a spune în tot minutul proverbe, cimilituri și paremii, și asupra mustețelor sale de grenadir, ce făcea un contrast deșănțat și curios cu talia sa mai puțin decât mijlocie”.

Ceilalți doi care-l însoțesc beneficiază de portrete mai complexe, deoarece ei urmează – așa cum ne informează naratorul – să fie personajele principale ale narațiunii. Portretul fizic este însoțit de cel moral, punându-se accent și pe vestimentație. Colonelul Leșescu este „un tânăr de douăzeci

și șesă de ani. Fața sa însă, deși un tip nobil și frumos, era palidă și veștegită de excesuri timpurii”. Altfel, era elegant, un adevărat dandy, „un leu”. Deși era militar, și-ar fi dorit să poarte haine civile. Ținuta lui este impecabilă, riguroasă, „de cea mai mare delicateță”. O sabie turcească atârnată la șold îi dădea aerul de solemnită pe care îl au comandantii încercați. Decorațiile și gradul de „ștab-ofițer” le câștigase însă, cum ne informează naratorul, „mai puțin prin activitatea și meritul său decât prin protecția unor dame în vârstă, deși nu și de purtare respectabilă”.

În antiteză cu acest distins ofițer, „spre a face un contrast mai mare”, cum ne previne însuși naratorul, este prezentat vărul acestuia, domnul Stihescu. Dacă se poate spune că primul „era moldovanul civilizată”, celălalt era „moldovanul necioplit”. „Zdravăn, roșu la față, cu o figură francă și deschisă”, domnul Stihescu este un vestit proprietar din Basarabia care se îndeletnicește cu cultivarea grâului și vânzarea lui în portul Odesei. Neșlefuit, întreprinzător și frust, acest bărbat își păstrase un soi de „naivitate provincială”, fiind „cinstit, îndatoritor, neputincios de a face vreo răutate sau vreo mârșăvie”. Obiceiurile de la Iași și bunele maniere nu-l atinseseră încă, omul preferând să-și mențină portul și să-și păstreze habitudinile. Urăște toate acele „parascovenii și bazaconii” pe care confrății lui le copiază de la străini „cu ochii închiși” și crede că „le-am putea lua altceva decât straietele, butcele și luxul desfrânat, care vă pregătește un viitor de ticăloșie”.